

**POKUŠAJ UREĐENJA GRAMATIČKE
TERMINOLOGIJE U BOSNI I HERCEGOVINI
PRED PRVI SVJETSKI RAT**

LJILJANA STANČIĆ

Institut za jezik, Sarajevo

UDK 808.61/.62-5(497.15)"19"

Izvorni naučni rad

1.0.0. Predstavljanje pokušaja uređenja terminologije što su se zbili u daljoj ili bližoj povijesti hrvatskosrpskog jezika a o kojima se u serbokroatistici malo zna — kakav je i pokušaj »ujednačavanja tehničkih izraza u nastavi gramatike«,¹ pokrenut u Sarajevu, februara 1913. godine — ne podrazumijeva, naravno, samo valorizaciju naše filologijske baštine. Njegove značajke imaju, zapravo, posve aktualne dimenzije, premašuje dáte i okvire pukog evidentiranja jer se njime, prije svega, teži apstrahiranju i vrednovanju imanentnih odlika tih zahvata — teorijskih premisa od kojih su implicate ili eksplicite startovali i, u krajnjem, njihovih praktičkih (pragmatičnih) učinaka.

Takav smisao ovoj implikaciji nameće stanje naše terminološke prakse, općeznana činjenica da je razina standardnosti hrvatskosrpskih terminosistema (i lingvističkog, naravno) i danas niska, da u relaciji prema slavenskim i razvijenim zapadnoevropskim terminologijama poprma alarmantne razmjere, te, prirodno, stalno prisutno uvjerenje da tu nepoželjnu situaciju valja prevladati.

Polazeći od sasvim realne anticipacije da bi svojom invarijantnom suštinom stanovite postavke i rezultati njihovih koncepata (i koncepta pomenutog ujednačavanja), kao i određena neprimjerena usmjerenja što su ih predodredila na neuspjeh, mogli osigurati koristan, instruktivan empirijski fon sveobuhvatnijoj, serioznijoj elaboraciji nekih budućih reguliranja terminologije što uz sebe ne bi smjela vezati kvalifikator: *pokušaj* — u jednom obimnom radu analizirala sam i s lingvističkih i sa sociolingvističkih pozicija sve bitnije attribute poduhvata o kojem je riječ.² Ovim, pak, člankom želim da apostrofiram i ilustriram samo polazne osnove ujednačavanja iniciranog u Bosni i Hercegovini na poče-

¹ Naziv prema podacima što ih navodi: M. Papić, *Iz prošlosti srpsko-hrvatskog jezika i pravopisa u Bosni i Hercegovini*, u knjizi *Tragom kulturnog nasljeđa*, »Svjetlost«, Sarajevo, 1976, 207.

² Lj. Stančić, *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*, neobjavljena dizertacija, Filozofski fakultet, Sarajevo, 1984.

cima stoljeća i da, jer je to nužno, unekoliko naznačim i specifikume društveno-političkog i sociolingvističkog konteksta koji ga je determinirao.

2.0.0. Neosporno je odavno poznat fakat kako nivo standardnosti terminologije izravno utječe na opću fizionomiju standardnog jezika i kako sva nastojanja da se postigne sistemnost nadgradnje standardnog jezika istovremeno znače i brigu o njegovom razvitku i progresu.

U mnogim zemljama što imaju izgrađene i visoko standardizirane terminologije procesi stvaranja terminosistemâ i razvoj naučne misli korelirali su s razvojem standardnog jezika, koji je maksimalnom razradom funkcija demonstrirao adekvatnosti svoje supstance i strukture i za iskazivanje znanstvenih spoznaja. Stupanj razvijenosti terminologije uzročno-posljedičnim suodnosom postajao je i determinativ standardnosti jezika. Ti procesi tekli su postupno i u nespecifičnim (povoljnim) socio-političkim i sociolingvističkim uvjetima.

U odnosu na Evropu, naše uključivanje u »internacionalnu civilizaciju« zbililo se, pak, i u specifičnim (nepovoljnim) okolnostima (u različitim povijesnim ambijentima) i relativno kasno — u XIX stoljeću.

Inauguriranjem novoštokavskog vernakulara u rang standardnog jezika, jednim radikalnim prekidom s tradicijom (u Srbiji, a u Hrvatskoj i odstranjivanjem latinskog /1844/ i njemačkog jezika /1861/ iz svih sfera javnog komuniciranja) — i u leksičkom sloju koji je do tada egzistirao u funkciji imenovanja specijalnih nocija, nastale su znatne praznine.

Tokom XIX stoljeća te praznine su popunjavane s manje ili više uspjeha i u Hrvatskoj i u Srbiji.

Poznata su i naučno interpretirana dva relevantna pokušaja izgradnje znanstvenog nazivlja — izrada opće terminologije inicirana u *Društvu srpske slovesnosti* 1847. godine, te planski zahvat koji je pokrenut u Hrvatskoj sedamdesetih godina prošlog stoljeća i koji je rezultirao obimnim leksikografskim djelom: *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, čiji je autor Bogoslav Šulek.³

No, obje ove inicijative, divergentne i međusobno i liniji opredjeljenja za fizionomiju idioma što je trebalo da postane zajednički standard /koncept *Društva srpske slovesnosti* fundirao se na literarnojezičkoj tradiciji Srba i bio u potpunoj suprotnosti s Vukovim načelima o funkcionalnom potencijalu narodnog jezika, a Šulekov — većim dijelom na zasadima ilirizma/ — ostale su značajne prvenstveno kao veliki događaji u povjesnici jugoslavenske filologije, kao smjeli iskoraci što su težili da uhvate korak s Evropom.

³ V. sljedeće radove: I. Grickat, *Pokušaji stvaranja srpske naučne terminologije sredinom prošlog veka*, Naš jezik, god. XIV, n. s., sv. 2—3, 1964; Lj. Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb, 1965; Lj. Jonke, *Slavenske pozajmljenice u Šulekovu Rječniku znanstvenog nazivlja*, u knjizi *Hrvatski književni jezik XIX i XX stoljeća*, Zagreb, 1971; Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnoga jezika*, izd. SNL, Zagreb, 1978.

Pobjedom vukovske linije na cijelom arealu hrvatskosrpskog jezika (devedesetih godina prošlog stoljeća), gramatička i ostale terminologije ušle su u novu razvojnu fazu, etapu u kojoj više nije bilo nužno boriti se po svaku cijenu za domaću etiketu, u kojoj, suštinski, nije trebalo zazirati »od svake tugje riječi samo zato jer je tugja«⁴ — što je, zapravo, bio temeljni credo oba pokušaja planske izgradnje terminologije.

U situaciji kada više nije bila »potreba za uvođenjem hrvatskog jezika u sveučilišta a tim i u znanost prieka (...) da ne bude svaka knjiga rek' bi drugim jezikom pisana«,⁵ osnovna preokupacija u domenu terminologije trebalo je da postane njena sistemska dogradnja i rad na pojmovnom ujednačavanju. Ta orijentacija bila je neophodna stoga što su nesistemnost, nestabilnost i opća (ne samo pojmovna) neujednačenost bile vidno izražene od vremena konsolidacije serbokroatistike. Uzrok su im bile koliko nepovoljne historijske i društvene okolnosti (teritorijalna i politička razdvojenost sociokulturnih sredina hrvatskosrpskog jezika, prije ostalih) toliko i nesuglasni, neusmjereni pristupi izgradnji i dogradnji gramatičkog terminosistema, te nekonzekventnosti pojedinih značajnih gramatičara pri formiranju terminološkog inventara i pri opredjeljavanju za stanovite etikete, čak i u vlastitim postavama.

Međutim, rješavanju ovih problema tokom XIX stoljeća u svim arealima hrvatskosrpskog jezika, pa i u okvirima jedne sociokulturne sredine, prilazilo se separatno.

U Hrvatskoj su se, na primjer, osamdesetih godina prošlog stoljeća u ovom poslu nadmetale dvije škole — tzv. zagrebačka škola i škola »hrvatskih vukovaca«, mada je i u svakoj od njih terminologija izgrađivana i bez koordinacije i bez određene artikulacije.

Jasno je, stoga, što je pred kraj stoljeća, kada je u Hrvatskoj pobjeda pripala »vukovcima«, problem terminologije ostao ne samo otvoren nego i izraženiji. Gramatički terminosistem u ovoj sociokulturnoj sredini trebalo je, naime, i graditi na novim osnovama i prevladavati relikte ranije kaotične realizacije.

2.1.0. U bosanskohercegovačkoj sociokulturnoj sredini, koja je i danas osoben sociolingvistički realitet i u kojoj se posljedice nestandardnosti eklatantnije osjećaju, ova disperznost u području terminologije nije mogla prouzročiti drugo do anarhiju u funkcioniranju gramatičkog (i drugih) inventara terminoloških znakova.

Razloge ovakvom stanju ne treba tražiti samo u sociopolitičkim i sociolingvističkim posebnostima Bosne i Hercegovine (koja je u svoju provedbu terminologije krajem XIX stoljeća utkala različita ostvarenja, akceptirala tekovine različitih tradicija) već, prije svega, u krajnje složenim društvenim i političkim prilikama tog konfliktnog vremena (snaž-

⁴ »Nastavni vjesnik«, (Zagreb), knj. III, (1895), br. 4, 4.

⁵ B. Šulek, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja (osobito za srednja učilišta)*, I pola, Zagreb, 1874, iz predgovora Rječniku, VII.

noj afirmaciji svih nacionalnosti s ovog tla što se često ispoljavala u vidu izraženog nacionalizma ili, pak, šovinizma).

Konačno, uzroke nestabilnoj, stihijnoj realizaciji valja tražiti i u specifičnoj profilaciji školstva iz doba austrougarske uprave, jer se uz njega vežu i dva dijametralno suprotna plana upotrebe terminologije.

U tom periodu, naime, školstvo u Bosni i Hercegovini bilo je organizirano na dva globalna nivoa: mreži državnih (tzv. komunalnih ili interkonfesionalnih) škola i mreži konfesionalnih škola, pa se i terminologija ostvarivala u dvjema domenama upotrebe: *oficijelnoj*, što znači pod kontrolom državne uprave (interkonfesionalne škole) i *neoficijelnoj* — konfesionalne škole svih vjeroispovijesti s ovog područja koje su i programima i udžbenicima ustrajno nastojale da zadrže i očuvaju svoja nacionalna obilježja, te tako i uspijevale da ostanu izvan svih akcija Vlade prosvjetne i jezičke politike.⁶

No, neophodno je ipak izdvojiti meritum ove pojave, odnosno činjenicu da Bosna i Hercegovina, u biti, i nije participirala u izgradnji i dogradnji hrvatskosrpske gramatičke terminologije, na čemu su, posebno u drugoj polovini XIX stoljeća, intenzivno (iako ne i organizirano) radili lingvisti iz Hrvatske i Srbije, naprosto stoga što se ovdje lingvistička misao budi u razdoblju kada je u objema sociokulturnim sredinama hrvatskosrpskog jezika već objavljen bogat fond filologijske literature i kada je već iskristalizirana linija opredjeljenja za Vukovu jezičku politiku. Svoj operativni inventar etiketa bosanskohercegovačka društvena sredina morala je konstituirati na temeljima manje ili više izgrađenih terminosistema iz Hrvatske i Srbije, koji su u tom periodu kretali putovima integracije, jer na obje realizacije upravo tada počinje konvergirajuće da djeluje Daničićeva umnogome moderna terminologija.

O konsolidaciji, u stvari, o postojanju gramatičke (i lingvističke) terminologije u Bosni i Hercegovini može se govoriti tek od perioda austrougarske uprave, tj. od vremena kada prvi obrazovani lingvisti s ovog tla (ili jezički stručnjaci koji su djelovali u ovoj sredini) objavljuju seriju značajnih filoloških radova, zatim udžbenika gramatike ili gramatičkih dodataka u čitankama za osnovne škole.

A inventar terminoloških znakova u prvim bosanskohercegovačkim udžbenicima namijenjenim interkonfesionalnom školstvu, tj. *oficijelnoj domeni upotrebe*, koncipiran je, gotovo, kao selektivna norma i to implicitnim planskim usmjeravanjem, u čije je osnove bila utkana ideološko-politička taktika okupacionih vlasti, težnja da se vlastitim modelom realizacije neutraliziraju »utjecaji sa strane«, ali — što je od osobitog značaja — i entuzijazmom i nastojanjima mladih, školovanih

⁶ O austrougarskoj jezičkoj politici u Bosni i Hercegovini i njenim odlikama v.: Lj. Stančić, *Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave*, Književni jezik, god. XII, br. 3, 139—160.

lingvisti koji su u tom usmjerenju osigurali adekvatnu znanstvenu podlogu, koji su ga najneposrednije kreirali.

Preciznije — u prvim bosanskohercegovačkim udžbenicima jezika (*Gramatika bosanskog jezika /1890/* i niz čitanki s dodacima: *jezične pouke, gramatički dodaci*) — ostvarivanje terminologije postajalo je selektivno u odnosu na realizaciju terminosistemâ u Hrvatskoj i Srbiji. Afirmirajući najizraženije vrijednosti obiju nestabilnih provedbi, i to ne unifikacijom već odabirom ekvivalentnih dubleta (obično domaćih i internacionalnih etiketa), ono je — i mimo htijenja inicijatora takvog koncepta — emaniralo terminološko zbližavanje u jedinstvu raznolikosti, profiliralo svojevrstan modus integriranja na razini znanstvenog jezika, što je u drugačijim okolnostima moglo imati i drugačiju specifičnu težinu.

Međutim, ne treba gubiti iz vida činjenicu da je ovakva situacija bila vezana za poseban plan upotrebe terminologije — oficijelnu domenu, tj. za državne (interkonfesionalne) škole u Bosni i Hercegovini iz perioda austrougarske uprave koje su pohađali pripadnici svih nacija s ovog područja i koje su u koncipiranju nastavnih programa i u određivanju operativnog (udžbeničkog) nazivlja morale računati s višenacionalnim sastavom svojih »pitomaca«. Pored toga, ne treba zaboraviti faktat da, i kada je u pitanju oficijelna upotreba, valja lučiti dvije razine ostvarivanja »tehničkih izraza« — udžbeničku literaturu od neposredne nastavne prakse, naročito stoga što su — po svjedočanstvima iz tog doba — i mnogi nastavnici »imali svoju osobitu terminologiju osim one u dotičnoj knjizi«. ⁷

U stvari, u vremenu izraženih netrpeljivosti i antagonizama među nacijama oficijelni udžbenici što ih je izdavala Zemaljska vlada, iako im je terminologija bila znatno ujednačena, nisu ni u interkonfesionalnim školama mogli osigurati čvrsto uporište za prevladavanje nestabilnosti koja je vladala u procesu nastave.

Ovakvo stanje činila je kompleksnijim i težim terminološka praksa u konfesionalnom školstvu jer su te škole, umnogome, uspjele da očuvaju autonomnost i u određivanju programâ i u izboru udžbenika. U njima su se, naime, upotrebljavale gramatike iz svih sociokulturnih sredina hrvatskosrpskog jezika — od *Prve ezykoslovne čitanke za Srbska narodna učilišta u Austrijskom carstvu* /Beč, 1857/, zatim Veberove, Vitanovićeve, Miličevićeve do Divkovićeve, Živanovićeve...

Jednom riječju, na bosanskohercegovačkom prostoru krajem XIX stoljeća sukobili su se i raniji i onodobni terminološki inventari iz sociokulturnih sredina hrvatskosrpskog jezika cijelom skalom šarolikosti, što je moralo prouzročiti opću dezorijentaciju.

Zbog ovakvog stanja devedesetih godina prošlog stoljeća u Bosni i Hercegovini počela se artikulirati svijest o potrebi i neophodnosti rada na sređivanju i ujednačavanju terminologije.

⁷ »Nastavni vjesnik«, III/4, 4.

Impulse su joj, vjerovatno, pružile inicijative »*Nastavnog vjesnika*«, pedagoškog časopisa iz Hrvatske.

2.2.0. U Hrvatskoj je, naime, 1895. godine uredništvo časopisa »*Nastavni vjesnik*« uputilo poziv svim »srednjoškolskim učiteljima« iz Hrvatske i Slavonije (apelirajući i na sveučilišne profesore) da svojim prijedlozima i sugestijama sarađuju u ujednačavanju terminologije svih struka.

»Priznaće jamačno svatko, da je naša srednja škola još daleko od svog cilja. Ne samo što različne knjige o istom predmetu imaju često različnu terminologiju, nego i mnogi učitelji imaju svoju osobitu terminologiju osim one u dotičnoj knjizi, a to im se ne može upravo ni zamjeriti, ako se uzme na um, da je u terminologiji školskih naših knjiga koješta — da rečemo najblaže — nedotjerano. Neprilike, koje otud izlaze za mladež srednjoškolsku, očevidne su, osobito danas, kada je duševna ekonomija postala važan faktor i u srednjoškolskoj obuci.«⁸

Iste (1895) godine uredništvo bosanskohercegovačkog pedagoškog časopisa »*Školski vjesnik*« prešampalo je članak iz »*Nastavnog vjesnika*« i u kraćem komentaru istaklo da je to »tako hvale vrijedan pothvat, da mu ne treba tek naročito preporuke«. ⁹ Međutim, uredništvo je, argumentirano i veoma smjelo, osudilo partikularizam u pristupu ovom poslu: »... mi ne možemo da uvidimo potrebu, da Hrvatska i Slavonija ima svoju terminologiju, Dalmacija možda svoju, Bosna i Hercegovina svoju, Srbija svoju, a Crna Gora svoju« — te sugeriralo časopisu »*Nastavni vjesnik*« da to »pročišćavanje i ujedinjenje« šire zasnuje (i izvan granica Hrvatske i Slavonije) kako bi se izradila za »sve naše zemlje jedna terminologija«. ¹⁰

3.0.0. No, ova akcija časopisa »*Nastavni vjesnik*« nije urodila plodom i problem terminologije, posebno u bosanskohercegovačkoj sredini, ostao je i dalje otvoren. On se naročito ispoljio poslije povlačenja iz upotrebe *Gramatike srpsko-hrvatskog jezika* (*Gramatike bosanskog jezika*, kojoj je ozvaničenjem nominacije »srpsko-hrvatski« jezik 1908. godine promijenjen naziv). Naime, poslije njenog povlačenja, u interkonfesionalnom školstvu upotrebljavali su se iznova udžbenici »sa strane«, a kako je terminologija ostala neizgrađena i neujednačena i u okvirima svake od dviju sudiokulturnih sredina hrvatskosrpskog jezičkog područja, može se s velikom dozom izvjesnosti anticipirati kakav je kaos zavladao u realizaciji terminološkog sloja leksike u cjelokupnom bosanskohercegovačkom školskom sistemu iz tog vremena.

Prilikom da se ovo stanje prevlada, da se terminologija i *eksplicite* uključi u okvire austrougarskog jezičkog planiranja (jezičke politike što je korespondirala s općom politikom austrougarske administracije u

⁸ *Ibidem*.

⁹ »*Školski vjesnik*«, (Sarajevo), god. II, (1895), 837.

¹⁰ *Ibidem*.

anektiranoj Bosni i Hercegovini), pružala je upravo izrada nove gramatike za srednje škole.

»Sav školski svijet u našoj domovini već se odavno uvjerio, da mi za školsku upotrebu nemamo podesne gramatike našeg jezika. Ona gramatika pokojnog 'bosanskog jezika' je ostarjela, a i kad je mlada bila, bila je prezrena u učenim krugovima i inteligentnom svijetu.

»Ali, De mortuis nihil sine bene!»

Pokazala se dakle potreba, da se sastavi nova gramatika srp.-hrv. jezika, te je visoka vlada taj vrlo teški posao povjerila g. školskom savjetniku Simiću, profesoru realne gimnazije u Banjoj Luci. Imajući visoka vlada namjeru, da terminologija nove gramatike čim savršenija bude, sazvala je za dan 24 (11.) februar og. anketu od 6 članova, u kojoj je presjedao vladin savjetnik g. M. Bedjanić.¹¹

Izrada nove gramatike pružala je, u stvari, diskretan povod da se prema smjernicama novokoncepirane, nešto liberalnije jezičke politike austrougarske uprave (čija se metamorfoza bazirala, uglavnom, na promjeni generalne linije, na napuštanju doktrine »bosanstva«) i u znatno izmijenjenoj političkoj klimi (jačanje nacionalnih pokreta koje Vlada više nije uspijevala zauzdavati proračunatim laviranjem i kalajevskom politikom nadnacionalnog bosanskog patriotizma) i terminologija, gotovo neprimjetno, stavi pod strogu kontrolu države. Ovu političku intervenciju, taj arbitrarni a lukavo smišljeni potez u planiranju jezika — ako se zanemare politički, u ovom periodu vješto kamuflirani, izolacionistički motivi okupatorske vlade — iznudile su, kao što je naglašavano, i objektivno teške društvene prilike i zaista izražene, vremenom kumulirane teškoće u funkcioniranju terminološkog sloja leksike, naročito u procesu nastave.

3.1.0. Po oskudnim podacima iz časopisa tog vremena i iz arhivskih dokumenata moguće je izvući tek globalne predstave o temeljnim orijentirima »ujednačavanja tehničkih izraza u nastavi gramatike«.

O savjetovanju (»anketi«) na kom su donesene njegove osnovne smjernice »Sarajevski list« donio je sljedeću obavijest: »Danas se sastala kod zemaljske vlade pod predsjedavanjem g. g. M. Bedjanića anketa u svrhu ustanovljavanja jedinstvenih naziva u gramatici srpsko-hrvatskog jezika za osnovne i srednje škole. U anketi učestvuju g. g. školski savjetnik prof. Nikola Simić iz Banje Luke, iz Sarajeva Bartol Imhof, učitelj trgovačke škole, Stjepan Kovačević, upravitelj ruždije Hajdar Fazlagić, učitelj vježbaone Mirko Jurić i konačno učitelj osnovne škole u Bilećoj Marko Šuica«.¹²

U usporedbi ovog i izvještaja što ga je u »Učiteljskoj zori« objavio jedan od šestorice učesnika »ankete« — Marko Šujica,¹³ uočljivo je da

¹¹ »Učiteljska zora«, (Sarajevo), god. IX, (1913), br. 3—4, 73.

¹² »Sarajevski list«, 25. februar, 1913, 2.

¹³ Vidi napomenu 11.

su informacije o motivu februarskog savjetovanja nepodudarne, Šujica naglašava da je povod anketi pružala izrada nove gramatike srpskohrvatskog jezika, dok je ovaj podatak u vijesti iz »*Sarajevskog lista*« — izostavljen. No, suština je ipak ista — savjetovanje (»anketa«) značilo je organizirano pokrenuti zahvat u terminologiju, dogovor o njenom ujednačavanju u školsko-nastavnoj praksi a u odlučivanju o selekciji specifične norme učestvovali su profesori srednjih škola i učitelji, koji su birani od svojih udruženja kao delegati po nacionalnom ključu.¹⁴

Gramatika srpskohrvatskog jezika za srednje škole, čija je izrada povjerena Nikoli Simiću, istaknutom lingvisti iz tog perioda, koji je i ranije učestvovao u mnogim Vladinim akcijama planiranja jezika (predsjedavao je komisiji za »reviziju« pravopisa, komisiji za udžbenike)¹⁵ — trebalo je da predstavlja elaboraciju selektirane norme, propis što će se uspostaviti ne samo za upotrebu terminologije u nastavi hrvatskosrpskog jezika u srednjim i osnovnim školama već i u nastavi drugih jezika.

Smjernice u selekcioniranju norme odredio je u uvodnom referatu Vladin savjetnik Martin Bedjanić, zapravo — kako izvještava Šujica — »razjasnio je zadaću ankete i predmet, o kome će razmišljati i svoje uvjerenje izraziti.«¹⁶

Po Šujičinom svjedočenju: »Prvi zaključak ove ankete je bio, da se u osnovnu školu uvedu internacionalni nazivi pored domaćih, da se time čim uže sveza između osnovne i srednje škole u gramatici postigne.«¹⁷

Obrazlažući ovo stajalište komisije, on je naglasio: »Da je ta sveza nužna lako će školski svijet pojmiti, jer se ne može sumnjati o tom, da nastane cijela zbrka pojmova srednjoškolcu I. razr. čujuć i skroz nove izraze: subjekat, predikat i t. d. i to na jednom satu bez opširnog, sistematskog tumačenja.«¹⁸

Pretpostavljajući, ne bez osnove, da će ova »akcija izazvati reakciju«, komisija je (ili, pak, Vlada) pripremila vješto smišljene odgovore.

Prvi se ticao moguće sumnje u sposobnost učenika osnovne škole da ovladaju internacionalnim nazivima. »Anketa« je tim povodom istakla činjenicu da učenici III razreda osnovne škole bez muke nauče godišnje i preko 100 riječi njemačkog jezika, pa će im »tim manje biti teško zapamtiti 20 latinskih riječi kroz 3 godine.«¹⁹

No, na najosjetljivije pitanje, tj. pitanje o budućem statusu domaćeg nazivlja, ona je — što se može zaključiti na osnovu Šujičinog svjedočanstva — dala zaista taktično, argumentirano i uvjerljivo obrazlo-

¹⁴ M. Papić, n. d., str. 207.

¹⁵ *Ibidem*, str. 170—211.

¹⁶ »*Učiteljska zora*«, IX/3—4, 74.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

ženje: »Još bi mogao tkogod prigovoriti, da je trebalo u srednje škole nazive naše uvesti, te ih u tom predmetu nacionalizirati, a ne osnovne anacionalizirati. Proti tome stoje gramatike stranih jezika, koje se u našim srednjim školama upotrebljavaju, u kojima su latinski nazivi dobili građansko pravo; osim toga i naši zlo skovani izrazi kao podmet, prirok i t. d., koji su čisto latinski nepodesni prijevodi.«²⁰

No, povodom ovog temeljnog postulata od kojeg je krenula komisija za ujednačavanje »tehničkih izraza«, valja konstatirati da on ne predstavlja novinu u okupatorovoj jezičkoj politici, tj. u njegovom planiranju terminologije. Zapravo, na temelju podatka da je i u Hrvatskoj u vrijeme ilirskog pokreta austrijska administracija direktivom o obaveznoj upotrebi latinizama utjecala na realizaciju terminologije u školskoj domeni²¹ — evidentno je da je ona u ovom metodu nalazila i gramatičke i političke koristi:

a) — prije svega, taj postupak osiguravao je efikasnost obrazovnog procesa u učenju stranih i klasičnih jezika, kojima je u tom vremenu obilovala nastava svih srednjih škola;

b) — upotreba internacionalizama pružala je modus i za prevladavanje stihije u realizaciji hrvatskosrpske terminologije;

c) — ujednačavanjem terminologije na internacionalnoj osnovi, u složenim političkim prilikama, kao u Bosni i Hercegovini na početku XX stoljeća, u vremenu bremenitom ekstremnim nacionalizmima, izbjegnuti su i mogući rizici da će stanovite solucije izazvati negodovanja i otpore.

3.1.1. Kao što je istaknuto u Šujičinom izvještaju, preferencijom internacionalizama nije eliminiran iz upotrebe i fond domaćih etiketa. To se može potvrditi i u jednoj od Vladinih kasnijih naredbi:

— »Od početka gramatički termini latinski paralelno s našim.«²² No, ostala Vladina uputstva nisu tako decidna:

— »Gramatička terminologija u različitim jezicima, što se uče u realnoj gimnaziji, neka se po dogovoru, koliko se može učini jednostavnom.«²³

— »Stoga učitelj srpsko-hrvatskog jezika valja (...) priučavati čak veći od prvog početka na upotrebu stranih gramatičkih termina, koji su za srednje škole propisani.«²⁴

3.1.2. U Šujičinom izvještaju fizionomija ujednačenog inventara domaćih i internacionalnih termina tek je nagoviještena:

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Up. kako je Babukić obrazlagao upotrebu termina u svojoj *Slovnici*: »Što se tiče terminologije (nazivoslovlja) u obće, ona je po propisu Školske osnove (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, seite 123) latinska, a nuz istu nalazi se ponajviše ilirske«. — V. Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb, 1854.

²² »Školski glasnik«, (Sarajevo), god. V, (1914), 37.

²³ *Ibidem*, god. IV, 227.

²⁴ *Ibidem*, god. V, 268.

a) — »Druga neuobičajenost nove gramatike je partija glagola, i to u nazivu vremena. Imperfekt zvaćemo od sada *prošlo trajno*, aorist = *prošlo trenutno*, perfekat = *prošlo*, pluskvamperfekat = *prošlo svršeno*. (Meni se ono, trenutno ne sviđa, jer ne odgovara za aoriste složenih glagola sa prepozicijama, na pr. dotjerah tj. radnja je dulje, a ne trenutno trajala, ali je svršena. Držim, da bi bolje bilo: *svršeno* kao i do sada, a pluskvamperfekt = *pretprošlo*).«

b) — »Partija participa je ostavljena g. sastavljaču na volju, kako će pojedine oblike nazvati, jer u živahnoj debati između njega i g. Imhofa nijesu ostali članovi sudjelovali. G. Simić hoće, da glagolske priloge nazove *gerundivi*, a glag. pridjeve *participi*, dok je g. Imhof mišljenja, da se ta partija zove participi: prezenta, perf., aktiva, pasiva. Ja sam bio uz g. Imfoha već radi jednostavnosti.«

c) — »Naglasni Daničićevi su uvedeni.«

d) — »Suglasje smo podijelili na zvučne i bezvučne, a ne tvrde i meke.«

e) — »Više se neće reći pri predavanju: meko ć, tvrdo č, već jednostavno: ć i č, jer bi oni daci, koji ih pravilno izgovaraju mogli doći u zabunu.«

f) — »Interpunkcija zarez, a ne *zapeta* zavedena.«

g) — »Ostalo ostaje ponajviše po slavnom Daničiću.«²⁵

4.0.0. Ujednačavanje »tehničkih izraza u nastavi gramatike« pokrenuto je pred prvi svjetski rat i, razumije se, nije polučilo očekivani uspjeh, odnosno nije ostvarilo željeni učinak u praksi. Ostala su samo svjedočanstva, dokumenti na temelju kojih je moguće rekonstruirati njegov koncept i revalorirati njegove vrijednosti.

A za stjecanje cjelovitog uvida u fizionomiju selekcioniranog inventara, za utemeljenu procjenu pertinentnih odlika tog uređenja terminologije, organiziranog u Bosni i Hercegovini na počecima stoljeća, svi navedeni podaci iz časopisa tog vremena, fakti nepoznati našoj naučnoj javnosti, pružaju tek polazne osnove. Pravi, pouzdan dokument, predložak što pruža meritorne, iscrpne informacije o odabranom fondu etiketa (pa i o statusu domaćih termina, kriterijima pri njihovom odobrenju, o tome da li je i koliko je sve ostalo utemeljeno »ponajviše po slavnom Daničiću«) jeste *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika za srednje škole u Bosni i Hercegovini* Nikole Simića, štampana u Sarajevu u nakladi Zemaljske vlade 1916. godine, jer je ona, kao što je istaknuto, svojevrsna elaboracija smjernica utvrđenih na februarskom savjetovanju.

No, analitičko, sveobuhvatno vrednovanje njenog terminološkog inventara posebna je zadaća i njoj je morao biti posvećen rad širih okvira no što su ovi.²⁶

²⁵ »Učiteljska zora«, 74—75.

²⁶ Lj. Stančić, *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*.

EIN VERSUCH, DIE GRAMMATISCHE TERMINOLOGIE IN BOSNIEN UND DER HERZEGOWINA VOR DEM I. WELTKRIEG ZU REGELN

Zusammenfassung

In dieser Arbeit ist ein Versuch, die dramatische Terminologie zu regeln, dargestellt. Es geht dabei um die Ausarbeitung einer terminologischen Norm, deren Richtlinien von einer Kommission kompetentes Linguisten im Februar 1913 auf einer Beratung in Sarajevo bearbeitet wurden.